

DANIEL MUSIAŁ

ZRÓŻNICOWANIE UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH ROLNIKÓW W WYBRANYCH KRAJACH EUROPY

Streszczenie: Artykuł stanowi prezentację powiązań polityki rolnej z polityką socjalną w wybranych państwach europejskich. Opracowanie opiera się w części na wynikach badań autora w ramach pracy magisterskiej pt. „Ubezpieczenia społeczne rolników w Polsce na tle doświadczeń krajów europejskich. Kierunki i perspektywy zmian”. Artykuł składa się z sześciu rozdziałów, poświęconych kolejnym państwom, w których zarysowano historię rolniczych ubezpieczeń danych krajów oraz sposób ich funkcjonowania obecnie. Jest to opracowanie zebranych przez autora materiałów przedstawiających sytuację producentów rolnych w krajach Europy o podobnej strukturze agrarnej: Finlandii, Francji, Austrii oraz Niemiec. W każdym z tych krajów odpowiednie instytucje zostały ukształtowane na innych fundamentach społeczno-politycznych. Wszystkie przedstawione systemy posiadają większe doświadczenie w zakresie rolniczych ubezpieczeń społecznych i pomimo pojawiających się kontrowersji decydenci tych krajów uważają za zasadne podtrzymywanie ich działania. Celem artykułu jest także wskazanie silnych i słabych stron różnych rozwiązań, ich ocena pod kątem sprawiedliwego rozłożenia obciążeń na poszczególne grupy społeczne oraz ich wpływu na stan finansów danego państwa. Wykorzystano istniejące porównania oraz omówiono główne problemy systemów, przeanalizowano ich organizację i funkcjonowanie a także specyficzne rozwiązania prawne przyjmowane w innych państwach.

Słowa kluczowe: ubezpieczenia społeczne, rolnictwo, polityka społeczna, Finlandia, Francja, Austria, Niemcy, KRUS, Kasa Rolniczych Ubezpieczeń Społecznych.

1. WSTĘP

Ubezpieczenia społeczne mogą być uważane za cechę charakterystyczną dla państw europejskich. Za najstarszy przykład ustawodawstwa związanego z tą dziedziną można uznać szereg niemieckich ubezpieczeń wprowadzonych w latach 1883–1889. Jednocześnie ciężko jest opisywać tę tematykę bez nawiązywania do idei francuskich czy brytyjskich. Pomimo istotnych podobieństw, obecnie na szczeblach krajowych zarysowują się znaczące różnice instytucjonalne w zakresie

tych ubezpieczeń. Są one nadal zauważalne pomimo postępującej od 1952 roku ekspansji gospodarczej i polityczno-gospodarczej Wspólnot Europejskich, która wiąże się ze zwiększeniem koordynacji wewnętrznych polityk. Jednocześnie tzw. kraje Europy Zachodniej były wzorem dla reformujących się od 1989 roku gospodarek krajów Europy Środkowo-Wschodniej i krajów byłego Związku Radzieckiego. W krajach Unii Europejskiej mamy do czynienia z różnym zakresem ryzyk objętych ubezpieczeniami, odmiennymi zasadami tworzenia funduszy ubezpieczeniowych i ich organizacją¹. Odrębny system ubezpieczeń społecznych dla ludności rolniczej w Polsce nie jest wyjątkowy w skali europejskiej. Na Starym Kontynencie można znaleźć 7 krajów, które utrzymują takie instytucje. Poza Polską są to Austria, Finlandia, Francja, Grecja, Luksemburg oraz Niemcy. Ze względu na różny procent obywateli zajmujących się produkcją rolną w poszczególnych krajach, zróżnicowana jest także skala pomocy. Możliwe jest jednakże zauważenie pewnych podobieństw, jak np. próba poprawy struktury agrarnej czy wsparcie rolników przez dotacje do świadczeń. W Unii powstała wspólna sieć państwowych instytucji zajmujących się wyłącznie ubezpieczeniami rolniczymi, ENASP, do której należy 6 z 7 wspomnianych wcześniej państw (bez Luksemburga). W niniejszym opracowaniu skoncentrowano się na 4 jej członkach, instytucjach z Finlandii, Francji, Austrii oraz Niemiec. Są to kraje niejako predysponowane do porównania z Polską, ponieważ rolnicy są tam w dość podobnej sytuacji. Państwa te posiadają odrębne systemy ubezpieczeń społecznych dla producentów rolnych, rolnictwo odgrywa istotną rolę w gospodarce, istnieje też mocne powiązanie pomiędzy polityką rolną i polityką społeczną, a państwo wyszło poza wyłącznie wspieranie produkcji rolnej, zamiast tego wpływa na inne dziedziny życia ludności wiejskiej. Jednocześnie przyrównując je do polskiego KRUS pamiętać należy, że analizując ich funkcjonowanie należy spojrzeć na szerszy kontekst a także zaznajomić się z ich specyficznymi uwarunkowaniami. Polska wieś różni się znacząco od typowej wsi na zachodzie Europy, gdzie przeważają duże wsie posiadające zwartą zabudowę, która ułatwia podejmowanie różnorodnych działań gospodarczych i socjalnych. Do tego dodać należy różnice w infrastrukturze technicznej i społecznej. W krajach zachodnich wsie nie różnią się mocno od miasteczek, w Polsce mamy do czynienia z wyraźnymi rozbieżnościami w zaopatrzeniu w sieci kanalizacyjne, oczyszczalnie ścieków, gaz, infrastrukturę komunikacyjną oraz teleinformatyczną. Polska wieś posiada także bardzo niską wydajność pracy oraz niekorzystną strukturę agrarną, przez co mamy do czynienia z niskim dochodem rodzin rolniczych, często prowadzącym do ubóstwa i trudnością ze znalezieniem pracy. Zanim rozpoczniemy analizę poszczególnych państw, spójrzmy na przedstawioną w tabeli 1 strukturę populacji według miejsca zamieszkania, aktywności zawodowej i źródeł utrzymania w Finlandii, Francji, Austrii, Niemczech oraz Polsce.

¹ H. Konkolewsky, *Dynamiczne zabezpieczenie społeczne dla Europy: Wybór i odpowiedzialność. Rozwój sytuacji i tendencje*, „Ubezpieczenia w rolnictwie. Materiały i Studia” 2010, nr 38, s. 152–153.

2. ZAKŁAD UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH ROLNIKÓW W FINLANDII

Esping-Andersen podzielił modele zabezpieczenia społecznego na trzy reżimy: socjaldemokratyczne (idealnym przykładem dla twórcy była Szwecja), liberalne (USA) oraz konserwatywne (Niemcy). Finlandia, podobnie jak inne państwa skandynawskie jest przykładem tego pierwszego, który przez to czasem jest nazywany modelem nordyckim². Dla krajów bloku wschodniego, takich jak Polska, stworzono w toku dalszych rozważań osobny reżim postkomunistyczny. Poszczególne modele analizowanych krajów przedstawia tabela 2. Należy jednocześnie zauważyć, że system działający w Finlandii jest jedynym przedstawicielem swojego typu w tym opracowaniu, dlatego zauważalnie odmiennie podchodzi do sposobu zabezpieczenia społecznego rolników. Gęstość zaludnienia w tym kraju wynosi 16 osób/km², co czyni ją najrzadziej zaludnionym krajem w Unii Europejskiej. Tym samym większość obywateli posiada doświadczenia związane z, przynajmniej okresowym, życiem na terenach wiejskich. Fińskie rolnictwo przeszło znaczne zmiany po II Wojnie Światowej. Wieś z miejsca produkcji stała się miejscem konsumpcji, co spowodowało konieczność zmian w systemie ubezpieczeń społecznych. Zakład Ubezpieczeń Społecznych Rolników w Finlandii obejmuje ludność wiejską odrębnymi ubezpieczeniami: emerytalno-rentowym, zdrowotnym, wypadkowym oraz rehabilitacyjnym. Zajmuje się wypłacaniem zasiłków krótkoterminowych oraz nadzoruje pomoc społeczną działającą na terenach wiejskich. Nadzór nad poprawnością działania systemu sprawuje fińskie Ministerstwo Rolnictwa i Leśnictwa.

Tabela 1. Ludność aktywna zawodowo w rolnictwie w wybranych krajach Europy w 2011 roku.

Kraj	Ludność aktywna zawodowo w rolnictwie	
	w tys.	w % ogółu ludności
Finlandia	94	1,7
Francja	546	0,9
Austria	139	1,7
Niemcy	632	0,8
Polska	2884	7,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2013.

Silna pozycja fińskich związków zawodowych położyła fundamenty pod powstanie znacznie szerszego systemu pomocy społecznej, niż w większości krajów europejskich. System nordycki jest o tyle ciekawy, że traktuje wszystkich

² G. Esping-Andersen, *Trzy światy kapitalistycznego państwa dobrobytu*, Difin, Warszawa 2010, s. 280.

mieszkańców jako takie same jednostki. Zarówno obywatele młodzi i starsi, a także osoby niepełnosprawne, upośledzone oraz chore są włączane przez system do codziennego życia danej społeczności. Odchodzi się tym samym od pomocy w klasycznym znaczeniu tego słowa na rzecz wsparcia mającego łagodzić wszelkie defekty. Być może właśnie z tego powodu w Finlandii długo nie istniała specjalna instytucja zajmująca się wyłącznie częścią społeczeństwa nas interesującą: rolnikami. Do lat 60. działał system państwowych rent, takich samych dla wszystkich mieszkańców. Dopiero w 1962 roku wprowadzono renty pracownicze, jednakże system ten nie zapewniał ochrony obywatelom pracującym na własny rachunek, w tym także rolnikom. Sytuacja ta uległa zmianie w 1970 roku, gdy powstała instytucja o nazwie Centralny Związek Producentów Rolnych. Do zarządzania tym systemem utworzono Zakład Ubezpieczeń Społecznych Rolników. Tak jak w wielu państwach niekorzystna struktura wiekowa sprawiła, że budżet państwa musi partycypować w finansowaniu nowopowstałego systemu. Wysokość składki na ubezpieczenie została powiązana z obszarem na jakim znajduje się gospodarstwo, a także jego wielkością oraz dochodem. Obowiązek ubezpieczenia obowiązuje wszystkich obywateli, którzy ukończyli 18 lat i zajmują się uprawą roli, rybactwem lub są właścicielami reniferów.³

Tabela 2. Reżimy polityk społecznych analizowanych państw wg typologii G. Espinga-Andersena.

Państwo	Reżim
Finlandia	socjaldemokratyczny
Francja	konserwatywny
Austria	konserwatywny
Niemcy	konserwatywny
Polska	postkomunistyczny

Źródło: opracowanie własne na podstawie G. Esping-Andersen, *Trzy światy kapitalistycznego państwa dobrobytu*, Difin, Warszawa 2010,

Świadczenia w Finlandii, co do zasady, są identyczne dla każdego z obywateli. Tym samym ubezpieczenie dla każdego z domowników jest obowiązkowe, a emerytury dla rolników są takie same jak w systemie powszechnym. Nie dzieli się obywateli ze względu na sposób ich zarobkowania, sytuację rodzinną czy miejsce zamieszkania. Prawo do emerytury obie płcie nabywają w wieku 65 lat. Egalitarność ta wynika najprawdopodobniej z dużej ilości pracujących kobiet. Wysokość świadczenia dla osoby przechodzącej na emeryturę jest obliczana za pomocą tzw. przeliczeniowego dochodu rocznego, przypadającego na gospodarstwo rolne, który modyfikowany jest o liczbę lat, które upłynęły od wejścia do

³ B. Tryfan, *Zabezpieczenia społeczne rolników w Europie*, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA), Warszawa 2000, s. 32.

systemu i wynosi maksymalnie 60% dochodu przeliczeniowego. Osoby niepełnosprawne mają prawo do emerytury inwalidzkiej niezależnie od wieku, jeśli nastąpiła znaczna utrata zdolności do pracy. Możliwe jest także ubieganie się o częściowe świadczenie, jeśli inwalidztwo jest mniejsze. W Finlandii istnieje kategoria świadczeń mająca na celu przyspieszenie wymiany pokoleń w rolnictwie. Są to renty i emerytury wypłacane przez państwo za przekazywane gospodarstwa. W Finlandii nazywa się to systemem zamykania farm. Ma on na celu przede wszystkim zmianę struktury agrarnej w kraju a także zapewnienie funduszy na starość dla ludności wiejskiej⁴.

3. ROLNICZA KASA WZAJEMNEJ POMOCY SOCJALNEJ WE FRANCJI

Institucję ubezpieczenia społecznego rolników we Francji można nazwać pierwowzorem istniejącego w Polsce od 1991 roku KRUS. Historia francuskiej opieki społecznej sięga XVIII wieku. Artykuł pierwszy Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela brzmi „Ludzie rodzą się i pozostają wolnymi i równymi w prawach. Podstawą różnic społecznych może być tylko wzgląd na pożytek ogółu.”⁵ Na dokument ten powołuje się preambuła do obecnej Konstytucji Republiki Francuskiej z 1958 r.⁶ Ten fundament historyczny silnie wpływa na przyjęte we Francji rozwiązania i jest inspiracją dla wprowadzonych tam praw socjalnych, gdyż system ten oparty jest głównie na zasadzie solidarności narodowej. Jej wyrazem jest potrzeba zapewnienia odrębnego ubezpieczenia rolnikom⁷. Jest to również system mający długą tradycję, ponieważ pierwsze ubezpieczenia wypadkowe zapewniane przez państwo pojawiły się we Francji już w latach dwudziestych XX wieku. Jednakże, gdy w 1945 r. wprowadzono emerytury dla obywateli, nie zostali nimi objęci producenci rolni. Zmieniono tę sytuację aktem na mocy ustawy z 1952 r., który powołał do życia Ubezpieczenie Emerytalne Rolników Indywidualnych. Potrzebę zabezpieczenia rolnicy odczuwali już wcześniej. Ubezpieczenia rolnicze powstały oddolnie i rozwijały się samoistnie od połowy XIX w. W 1889 roku na poziomie lokalnym było już 557 towarzystw zajmujących się takimi ubezpieczeniami. W 1900 roku tę sytuację usankcjonowano prawnie. Co ciekawe, w 1945 roku próbowano, podobnie jak czasem postulowane jest to u nas, włączyć rolnicze ubezpieczenia do systemu powszechnego. 8 czerwca 1949 udało się jednak usankcjonować status quo przez wprowadzenie nowej ustawy o ubezpieczeniu rolniczym.

⁴ B. Tryfan, *Zabezpieczenia społeczne rolników w Europie*, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA), Warszawa 2000, s. 28–30.

⁵ *Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela*, Paryż 1789.

⁶ *Konstytucja Republiki Francuskiej*, Paryż 1958.

⁷ B. Tryfan, *Zabezpieczenia społeczne rolników w Europie*, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA), Warszawa 2000, s. 23–24.

Rolnicza Kasa Wzajemnej Pomocy nie jest ograniczona w swoich kompetencjach wyłącznie ubezpieczenia społeczności wiejskiej, działa także w sferze pomocy socjalnej i społecznej. Obecnie działający system francuski jest dość skomplikowany, ponieważ podmiotami polityki społecznej poza państwem są także samorządy lokalne, przedsiębiorstwa, organizacje pracownicze i zawodowe. Francuska Kasa nie jest w stanie sama się zbilansować. Podobnie jak Polsce, struktura wiekowa osób zatrudnionych w rolnictwie jest bardziej niekorzystna niż w pozostałych gałęziach, co w konsekwencji jednocześnie podnosi koszty świadczeń ubezpieczeniowych i jest powodem niskich wpływów ze składek. Konsekwencją tego jest potrzeba przekazywania wysokich dotacji państwowych do systemu ubezpieczeń rolników. W latach 90. ubiegłego wieku system powszechny zmuszony był wpłacić 4 mld franków do systemu rolniczego by pokryć deficyt. Mimo tego francuski rząd uważa tę instytucję za potrzebną, ponieważ pełni nie tylko funkcje socjalne, ale także wypełnia zadania w ramach polityki rolnej⁸ Kasa powiązana jest z francuskim systemem pomocy społecznej i opiera się na zasadach powszechności, obligatoryjności oraz finansowania. Pierwsza polega na objęciu zabezpieczeniem społecznym wszystkich obywateli w podstawowych grupach ryzyka ubezpieczeniem zdrowotnym, ochroną pracy, rodziny, zapewnienie im emerytur oraz wsparcia z opieki społecznej. Zasada obligatoryjności mówi o konieczności ubezpieczenia i płacenia składek, których wysokość z kolei zależna jest m.in. od zarobków oraz prawdopodobieństwa wystąpienia danego ryzyka. Finansowanie systemu polega na oparciu się o składki ubezpieczonych, dotacje z budżetu oraz wpłat od pracodawców⁹.

Należy nadmienić, że ze względu na swoją długą historię, system francuski jest bardzo rozbudowany, a osób zakwalifikowanych w 2011 roku jako ludność rolnicza jest we Francji 1,22 mln¹⁰. Całość nadzorują Ministerstwo Rolnictwa, Ministerstwo Finansów i Budżetu oraz Izba Obrachunkowa. Kasa jest instytucją zdecentralizowaną i posiada 82 oddziały na poziomie departamentów, czyli jednostek podziału administracyjnego we Francji będących odpowiednikami polskich powiatów (pełniących jednakże znacznie ważniejszą rolę w systemie podziału terytorialnego). Obejmuje swoim działaniem wszystkie grupy rolnicze: właścicieli ziemi, pracowników najemnych a także ich rodziny. W ramach systemu istnieją 3 budżety: budżet finansujący świadczenia dla rolników indywidualnych, budżet dla pracowników rolnych oraz budżet finansujący wypłaty świadczeń wypadkowych oraz związanych z chorobami zawodowymi. Istnieją dwa rodzaje podmiotów, które zbierają składki od rolników. Są to departamentalne i międzydepartamentalne kasy ubezpieczeń wzajemnych rolników¹¹. Fundusz ubezpieczeniowy finansowany jest

⁸ B. Tryfan, *Zabezpieczenia społeczne rolników w Europie*, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA), Warszawa 2000, s. 27.

⁹ K. Pątkowski, *Rolnicze Ubezpieczenie Społeczne we Francji Mutualite Sociale Agricole*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2001, nr 9.

¹⁰ *Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2013*, GUS, Warszawa 2014.

¹¹ B. Tryfan, *Zabezpieczenia społeczne rolników w Europie*, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA), Warszawa 2000, s. 26.

ze składek płaconych przez pracowników i pracodawców. Dodatkowo ze składek przekazywanych przez pracodawcę finansuje się świadczenia wypadkowe, leczenie chorób związanych z zawodem oraz świadczenia rodzinne. 40% wydatków z funduszu ubezpieczeń społecznych przeznaczane jest na emerytury. Ubezpieczenie społeczne rolników finansowane jest w 2/3 z dotacji państwowej a w 1/3 pochodzi ze składek. Budżet związany z finansowaniem świadczeń uchwalany jest corocznie podczas debaty nad ustawą budżetową przez parlament francuski. W wydatkach funduszu przeważają świadczenia emerytalno-rentowe, pochłaniające ponad 50% wydatków. Około 25% zajmują świadczenia chorobowe. Około 20% wydatków to świadczenia rodzinne i dodatkowe. Wysokość płaconych przez producentów rolnych składek uzależniona jest od tzw. dochodu katastralnego. Dla właścicieli gospodarstw specjalistycznych za podstawę przyjęty jest z kolei dochód teoretyczny, który ustala się za pomocą wskaźników określonych średnio dla danych upraw i hodowli. Jeśli chodzi o przedsiębiorstwa rolne, to składkę ustala się biorąc jako podstawę średnie wynagrodzenie wszystkich pracowników, także tych niezajmujących się bezpośrednio rolą. Składki pracowników w tym przypadku, odciągane są z ich płac i przekazywane są Kasie przez pracodawców. Emeryci opłacają swoje składki poprzez jej odjęcie od należnego im świadczenia.

4. FUNDUSZ UBEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO ROLNIKÓW W AUSTRII

Austria jest jednym z pięciu krajów należących do unii przed 2004 (nazywanych UE-15), poza Francją, Niemcami, Grecją oraz Finlandią, który posiadała specjalnie stworzoną instytucję zajmującą się ubezpieczeniami społecznymi rolników. Fundusz Ubezpieczenia Społecznego Rolników ma wiele zadań w systemie pomocy społecznej tego kraju. Poza zapewnianiem ubezpieczeń społecznych pewni również rolę funduszu zdrowotnego dla rolników i ich rodzin. Rolniczy fundusz ubezpieczenia społecznego powstał znacznie później niż we Francji czy w Niemczech, dopiero w 1974 roku. Obecnie realizuje zadania w zakresie rolniczych ubezpieczeń chorobowych, wypadkowych oraz wypłaca świadczenia pielęgnacyjne, emerytury oraz renty. Oddziały Funduszu znajdują się w każdym z 9 austriackich landów. Austriackie rolnicze ubezpieczenia społeczne były wprowadzane etapami. Jako pierwsze pojawiło się ubezpieczenie chorobowe. Następnie, od 1971 roku, wprowadzono ubezpieczenie na starość dla mężczyzn zatrudnionych w rolnictwie, do którego w 1992 roku włączono kobiety. W 1999 roku zapewniono producentom rolnym także świadczenia od nieszczęśliwych wypadków.

W Austrii ludność aktywna zawodowo w rolnictwie stanowi 1,7% ogółu ludności (139 tys.). Ludność rolnicza w 2011 stanowiła 271 tys. mieszkańców, co oznacza, że wyłącznie z pracy na roli utrzymuje się 51,29% tej zbiorowości¹².

¹² *Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2013*, GUS, Warszawa 2014.

Ubezpieczeniom rolniczym podlega się obowiązkowo od momentu rozpoczęcia działalności związanej z rolnictwem. Obowiązkiem ubezpieczenia objęci są rolnicy oraz ich małżonkowie pracujący z nimi w gospodarstwie oraz dzieci, pasierbowie, przysposobieni, synowie, zięciowie oraz wnuki. Jeżeli osoba pracująca w rolnictwie prowadzi również pozarolniczą działalność zawodową to możliwe jest posiadanie więcej niż jednego ubezpieczenia. Wiek uprawniający do emerytury wynosi 65 lat dla mężczyzn, a kobiety przechodzą na emeryturę 5 lat wcześniej. Wysokość składek i czas, w którym obywatel przebywał w systemie wpływają na ostateczną wysokość wypłacanej emerytury. By otrzymać prawo do świadczenia należy opłacać składki co najmniej przez 15 lat. Każdy rok w którym opłacane są składki skutkuje zwiększeniem emerytury o 2%. Z ubezpieczenia emerytalnego wypłaca się także rentę inwalidzką, do której prawo ma osoba, która nie może już dłużej pracować w rolnictwie oraz renta rodzinna wypłacana w przypadku śmierci ubezpieczonego jego rodzinie. Działalność Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (SVB) jest w 70% dotowana z budżetu państwa.

Austriacki system oparty jest na składkach, których wysokość uzależniona jest od ogólnej wartości ich gospodarstwa rolnego oraz od przewidywanego z niego dochodu. Gospodarstwo wyceniane jest raz na 10 lat przez urząd skarbowy, który pod uwagę bierze wielkość gospodarstwa, jakość gleby i położenie. Właściciele tych gospodarstw, które są niższej wartości podlegają jedynie ubezpieczeniu wypadkowemu, nieco większe kwalifikują posiadaczy do opłacania pozostałych ubezpieczeń: chorobowego i emerytalno-rentowego. Ostateczny wymiar składki obliczany jest skomplikowanym systemem, który bierze pod uwagę głównie wartość prowadzonego gospodarstwa i dochód pochodzący z niego. Składka wynosi średnio około 22% dochodu każdego rolnika, ale jest ona obniżona o czynsz dzierżawny, jeżeli rolnik zajmuje się uprawą wydzierżawionej roli. Płacona jest zawsze jedna składka, niezależnie od ilości osób zostało zgłoszonych do objęcia ubezpieczeniem. Opłaty uiszczane są co trzy miesiące, a procentowe obciążenie dochodów poszczególnymi ubezpieczeniami rozkłada się następująco: ubezpieczenie emerytalno-rentowe – 14,0%, ubezpieczenie chorobowe – 6,4%, ubezpieczenie wypadkowe – 1,9%, ubezpieczenie macierzyńskie – 0,4%¹³.

5. INSTYTUCJA UBEZPIECZENIOWA NA RZECZ ROLNICTWA, LEŚNICTWA I OGRODNICTWA W NIEMCZACH

Podobnie jak Francja, Niemcy w XIX wieku utworzyły system ochrony społecznej oparty o solidarność grupową, dlatego tak jak francuzi należą do grupy reżimów konserwatywnych. Znaną postacią tego okresu jest Otto von Bismarck, zwany Żelaznym Kanclerzem. Ten wybitny niemiecki polityk przyczynił się on

¹³ K. Pątkowski, *SVB – Zakład Ubezpieczenia Społecznego rolników austriackich*, „Ubezpieczenia w rolnictwie. Materiały i Studia” 2000, nr 7, s. 130–131.

do wprowadzenia w latach 1883–1889 szeregu ubezpieczeń: chorobowego, wypadkowego oraz renty starczej, tym samym kładąc fundament pod nowoczesne państwo opiekuńcze. Wcześniej niż w innych krajach pojawiły się także ubezpieczenia skierowane specjalnie dla ludności wiejskiej. W 1886 roku istniały już pierwsze stowarzyszenia rolnicze i leśne, które zajmowały się ubezpieczeniami wypadkowymi. W 1957 roku wprowadzono ustawę mającą pomóc rolnikom w utrzymaniu na starość. Dawała ona prawo do tzw. renty starczej o ile rolnik osiągnął 65 lat oraz płacił składki przez 180 miesięcy lub do ukończenia 60 lat a także przekazał gospodarstwo nowemu użytkownikowi¹⁴. Był to tym samym sposób na odmłodzenie struktury ludności pracującej na roli. Dwanaście lat później pojawiła się tzw. renta za oddanie ziemi, która polegała na przekazaniu ziemi przez rolnika, który nie posiadał następcy. Było to świadczenie wyższe niż renta starcza, które dodatkowo wpływało na strukturę agrarną, likwidując mniejsze, słabiej prosperujące gospodarstwa. W 1972 roku pojawiło się rolnicze ubezpieczenie chorobowe, co spowodowało, że świadczenia socjalne rolników stały się zbliżone do systemu powszechnego. Polskie rozwiązania w kwestii rolniczych ubezpieczeń społecznych bardzo silnie kopiują ustawodawstwo naszych zachodnich sąsiadów.

Rok 1995 był przełomowy dla rolników w Niemczech. Rozpoczęto wtedy wprowadzanie reformy rolniczego zabezpieczenia społecznego, a także przyjęto ustawę zmieniającą skalę składek do systemu, które odtąd zależały od skali podatku od dochodów osób fizycznych¹⁵. W Niemczech istnieje prawodawstwo mające na celu chronienie dobrostanu zwierząt, krajobrazu oraz poprawę warunków życia mieszkańców mniejszych miejscowości. Przepisy dotyczące niemieckiego systemu emerytalnego rolników są mniej szczegółowo zapisane w ustawach niż np. we Francji. Świadczenia dotyczące zaopatrzenia na starość przyjmują zarówno formę gotówkową jak i bezgotówkową. W tym drugim przypadku podpisywana jest umowa cywilnoprawna: w zamian za przekazanie gospodarstwa rodzina zobowiązuje się zapewnić mieszkanie, jedzenie, ogrzewanie oraz opiekę nad osobą starszą. System spełnia również cele ekonomiczne przez m.in. dopłatę do składek, rentę za zaniechanie produkcji, zasiłek wyrównawczy oraz pomoc przejściową. Możliwość ubiegania się rolników o niższych dochodach o dopłatę do składek (aż do 80%) spowodowała konieczność zasilania systemu z budżetu. System został stworzony, by był w stanie się samofinansować, jednakże w miarę upływu czasu okazało się, że nie jest to możliwe. W roku 1995 budżet przejął całe ryzyko finansowe wynikające z funkcjonowania systemu¹⁶. Każdy rolnik indywidualny ma obowiązek odprowadzenia odpowiedniej składki. Producent

¹⁴ B. Deenen, *Die sozialen Sicherungssysteme gegen die Risiken von Krankheit, Unfall und Alter der landwirtschaftlichen Bevölkerung der BRD*, Universität Bonn, Bonn 1996.

¹⁵ B. Tryfan, *Zabezpieczenia społeczne rolników w Europie*, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA), Warszawa, 2000, s. 27–28.

¹⁶ B. Deenen, *Die sozialen Sicherungssysteme gegen die Risiken von Krankheit, Unfall und Alter der landwirtschaftlichen Bevölkerung der BRD*, Universität Bonn, Bonn 1996.

odprowadza tylko jedną składkę, nawet jeśli ma kilka gospodarstw. Gdy gospodarstwem zajmują się wspólnie małżonkowie, wtedy składkę płaci jedna osoba. Jej wysokość jest identyczna dla wszystkich, jednakże następnie różnicowana jest za pomocą dopłat. Składki rolników pokrywają 22,5% wydatków instytucji a reszta tej kwoty pokrywana jest z dopłat¹⁷.

W 2009 r. utworzono z połączenia Niemieckiej Federacji Rolniczych Stowarzyszeń Zawodowych, Krajowego Związku Rolniczych Funduszy Emerytalnych i Niemieckiej Federacji Rolniczych Kas Chorych jedną instytucję, której nadano nazwę Związku Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego – Die landwirtschaftliche Sozialversicherung (LSV). Od roku 2013 LSV ma nową nazwę: Sozialversicherung für Landwirtschaft, Forsten und Gartenbau, co przetłumaczyć można na Instytucję Ubezpieczeniową na rzecz Rolnictwa, Leśnictwa i Ogrodnictwa. Powszechne ubezpieczenia funkcjonujące w Niemczech mają za zadanie utrzymać ten sam komfort życia po przejściu na emeryturę. W przypadku systemu rolniczego zapewnia się jedynie częściowe bezpieczeństwo, a producent powinien podjąć dodatkowe kroki mające na celu zebranie odpowiednich środków na starość. Możliwe jest bycie ubezpieczonym w obu tych systemach, by otrzymywać kompletne zabezpieczenie, co ułatwiła reforma z 1995 roku, która pozwala na łatwiejsze przemieszczenie się pomiędzy systemami, czego polskim systemie zdecydowanie brakuje. Instytucja rolniczego ubezpieczenia społecznego w Niemczech, ciągle poprawiana i zmieniana, posiada cele agrarne, jak i społeczne. Wyróżnić można cztery filary jej działalności. Pierwszym są ubezpieczenia od wypadków osób pracujących w rolnictwie i leśnictwie. Drugim ubezpieczenie emerytalne dla małżonków prowadzących wspólnie jedno gospodarstwo. Trzecim są ubezpieczenia chorobowe i macierzyńskie dla rodziny rolniczej. Ostatnim filarem są ubezpieczenia pielęgnacyjne (tzw. Kasa Pielęgnacyjna lub Kasa Opieki) To ostatnie zadanie wypełniane jest dla wszystkich obywateli, jednak zostało włączone do instytucji zajmującej się ubezpieczeniem społecznym rolników. Te cztery funkcje zorganizowane są na poziomie regionalnym. Wybierani przez członków danego regionu przedstawiciele wybierają na zgromadzeniu reprezentantów. Ci z kolei decydują podczas walnego zgromadzenia, np. o dolnej granicy obszarowej gospodarstwa, którego rolnik ma obowiązek zapłacenia składki do tzw. Kasy Starości¹⁸.

6. PODSUMOWANIE

Celem powyższego artykułu była prezentacja poszczególnych systemów ubezpieczenia społecznego rolników w wybranych krajach Europy. Omówiono przykłady Finlandii, Francji, Austrii oraz Niemiec. W każdym z tych krajów

¹⁷ K. Pątkowski, *Zarys niemieckiego systemu ubezpieczeń i osłon socjalnych w rolnictwie*, „Ubezpieczenia w rolnictwie. Materiały i Studia” 1999, nr 4, s. 131.

¹⁸ B. Tryfan, *Ubezpieczenia społeczne rolników niemieckich*, „Ubezpieczenia w rolnictwie. Materiały i Studia” 2010, nr 38, s. 135–136.

instytucje ukształtowały się na odmiennych fundamentach historycznych i społecznych. Można jednak zauważyć pewne podobieństwa, takie jak odgórna próba zmiany struktury agrarnej czy wsparcie rolnictwa poprzez dotacje budżetowe do świadczeń. Historia tych systemów sięga dalej niż to ma miejsce w przypadku polskiego KRUS. Pomimo, a może raczej dzięki tak długiemu doświadczeniu rządu wspomnianych państw ciągle uważają za zasadne finansowanie ich istnienia. Kwestie związane z rolnictwem i jego miejscem w gospodarce budzą ciągle poważne spory, powodując podziały wśród polskich obywateli. Z opracowanych przykładów działania systemów zabezpieczenia społecznego rolników w innych państwach wynika, że są one, tak jak w Polsce, w dużej mierze finansowane środkami pochodzącymi z dotacji budżetowej. Przedstawione kraje posiadają znacznie niższy procent osób zatrudnionych w rolnictwie w proporcji do ogółu mieszkańców niż to ma miejsce w Polsce, a tym samym mniejszą skalę problemu. Nie należy tym samym oczekiwać, że system ubezpieczeń rolniczych będzie w najbliższym czasie samofinansujący, możliwa jest jedynie próba ograniczenia udziału środków budżetowych w wydatkach KRUS.

Przy okazji podsumowania należy wspomnieć o jeszcze jednej determinancie, wpływającej na zabezpieczenia społeczne. Są to procesy demograficzne, jakie dotyczą wszystkie współczesne wsie, czyli daleko posunięty proces starzenia się ludności. Obecnie na wsi zauważamy pojawienie się dwóch, proporcjonalnie liczniejszych niż w mieście, kategorii ludności w wieku zarówno przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym, które wpływają na stopień obciążeń osób czynnych zawodowo. We wszystkich przedstawionych państwach zabezpieczenia społeczne rolników (na które składają się renty, emerytury i ubezpieczenie zdrowotne) borykają się z tym problemem. Ewolucja, która dokonuje się na terenach Europy Zachodniej, jest związana ze zwiększeniem wachlarza funkcji wsi i wpływa pozytywnie na warunki życia mieszkających tam obywateli. Gospodarka terenów wiejskich na zachodzie nie jest zdominowana przez rolnictwo, choć nadal wpływa ono na krajobraz. Mamy tam do czynienia ze spadkiem liczby producentów, przy jednoczesnym zwiększaniu się nowych inicjatyw związanych z odnową wsi. Pełni ona funkcje takie jak: mieszkaniowa, edukacyjna, rekreacyjna, kulturalna, zarobkowa i ekologiczna. W Polsce powoli także zauważalne są takie tendencje.

Konkludując, w Europie istnieje 7 państw, w których mamy do czynienia z odrębnymi systemami dla rolników. Wśród nich znaleźć można Finlandię, Francję, Austrię oraz Niemcy. Każde z nich uznaje rolnicze ubezpieczenia społeczne za część swojej polityki rolnej. Analizując konstrukcję systemu rolniczych ubezpieczeń społecznych należy pamiętać, że instytucje te poza pełnieniem funkcji społecznej, czyli wspieraniem niepełnosprawnych, chorych oraz starszych, realizują również politykę rolną, której celem jest utrzymanie dobrostanu środowiska i rozwój obszarów wiejskich. Większość opinii publicznej nie jest przeciwna tak prowadzonej polityce żywnościowej. W kontekście ubezpieczeń społecznych nie ma systemów idealnych a przyzwolenie społeczne na dane rozwiązanie zmienia się w czasie. Największym zagrożeniem rolniczych ubezpieczeń jest paradoksalnie element niebędący ich częścią, czyli niewydolność finansowa powszechnej

części systemu, szczególnie, jeśli oparta jest o tzw. system repartycyjny. Patrząc na powszechność odrębnych ubezpieczeń rolniczych w Europie nie jest również uprawnione twierdzenie, że Polacy są opodatkowani niesprawiedliwie. Obywatele objęci systemami powszechnymi w innych krajach Europy nie sprzeciwiają się istnieniu takiego dualizmu. Należy jednak dopracowywać przyjęte rozwiązania, by stworzyć system, który dla wszystkich zainteresowanych będzie zarówno sprawiedliwy jak i przejrzysty.

BIBLIOGRAFIA

- Deenen B., *Die sozialen Sicherungssysteme gegen die Risiken von Krankheit, Unfall und Alter der landwirtschaftlichen Bevölkerung der BRD*, Universität Bonn, Bonn 1996.
- *Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela*, Paryż 1789.
- Esping-Andersen, G., *Trzy światy kapitalistycznego państwa dobrobytu*, Difin, Warszawa 2010.
- Konkolewsky H., *Dynamiczne zabezpieczenie społeczne dla Europy: Wybór i odpowiedzialność. Rozwój sytuacji i tendencje*, „Ubezpieczenia w rolnictwie. Materiały i Studia” 2010, nr 38.
- *Konstytucja Republiki Francuskiej*, Paryż 1958.
- Pątkowski K., *Zarys niemieckiego systemu ubezpieczeń i osłon socjalnych w rolnictwie*, „Ubezpieczenia w rolnictwie. Materiały i Studia” 1999, nr 4.
- Pątkowski K., *SVB – Zakład Ubezpieczenia Społecznego rolników austriackich*, „Ubezpieczenia w rolnictwie. Materiały i Studia” 2000, nr 7.
- Pątkowski K., *Rolnicze Ubezpieczenie Społeczne we Francji Mutualite Sociale Agricole*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2001, nr 9.
- *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2013*, GUS, Warszawa 2013.
- *Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2013*, GUS, Warszawa 2014.
- Tryfan B., *Ubezpieczenia społeczne rolników niemieckich*, „Ubezpieczenia w rolnictwie. Materiały i Studia” 2010, nr 38.
- Tryfan B., *Zabezpieczenia społeczne rolników w Europie*, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA), Warszawa 2000.

THE DIVERSITY OF FARMERS' SOCIAL INSURANCE SYSTEMS IN CHOSEN EUROPEAN COUNTRIES

Summary: This article presents the agricultural and social policy in selected European countries. It is based in part on the results of the author's research in his thesis "Polish farmers' social insurance in comparison with the experience of European countries. Trends and prospects for change". This paper consists of six chapters dedicated to selected countries in which it describes the evolution of farmers' social insurance and the way the particular institution operates today. Author presents the situation of agricultural producers in the countries of similar agrarian structure: Finland, France, Austria and Germany. In each of these countries the social insurance institutions have been shaped on different historical foundations. All of

the systems have more experience in the field of farmers' social insurance and, despite being somewhat controversial, governments of these countries consider it justified to sustain their existence. The purpose of this article is to present the strengths and weaknesses of different approaches, their evaluation in terms of fair burden on different social groups and the impact on the state budget. The paper also shows the main problems of the systems as well as the specific legal solutions adopted in each country.

Key words: social security, agriculture, social policy, France, Germany, Austria, Finland, ASIF, Agricultural Social Insurance Fund.

Mgr Daniel Musiał

e-mail: musial.daniel@gmail.com